

Ders Programı Üzerine

John S. BRUBACHER

Çev. Dr. A. Ferhan OĞUZKAN(*)

Bir kez eğitici sürecin ereği veya yönü belirlendikten sonra atılacak ilk adım, şüphesiz, yöntemler ve araçlar konusunda bir karara varmak olacaktır. Bunlar arasında en önce dikkat edilmesi gerekeni, ders programı (öğretim programı, müfredat programı, İng. «curriculum») dir. Latince kökenine göre «curriculum» sözcüğü, koşuyolu, bir kimsenin tıpkı bir yarışta olduğu gibi belli bir amaca erişmek için izleyeceği yol anlamına gelmektedir. Bu yol mecazi, zamanla eğitim diline girmiştir; bugün İngilizcede ders programı için «curriculum», bazen de «course of study» sözcükleri kullanılır. Hangi sözcük kullanılır ise kullanılsın maksat, eğitimin amaç veya hedefine erişmek için öğrenci ve öğretmenin üzerinde ilerleyeceği yolu belirtmektir. Bu nedenle, herkesin değişik amaçlar ve ereklerle göre, değişik bir yol izleyeceğini söylemeye bile gerek yoktur. Ders programı, önceden tespit edilen amaca öylesine bağlıdır ki programda yer alan konuları öğrenmekle bir kimsenin hedeflerine ulaşmış olmasının gerçekte aynı şey olduğunun anlaşılması hiç de şaşırtıcı değildir. Gerçekten, biraz önce belirtildiği gibi, erek ile ders programı arasındaki ilişki o kadar sıkıdır ki ders programının, ereklerin veya değerlerin kapsamlı ve açık olarak kalme alınmış biçiminden başka bir şey olmadığı bile söylenebilir.

Bununla birlikte, ders programının yalnız değerler kuramıyla değil, yukarıda açıklandığı üzere bilgi kuramıyla da ilgisi vardır. Bir bakıma bu son kuram yani bilgi kuramının kapsamı bilgi ile neyi anlatmak istediğimizin çözümlemeli incelenmesine kadar genişletilebilir(1). Ders programları açısından bilgi iki

(*) A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

(1) James E. McClellan, «Bilgi ve Ders Programı», *Teachers College Record* 57: 410-418, Mart, 1956

kategoriye ayrılabilir: Nesnelere (şeyler) üzerine bilgi ve nesnelere nasıl meydana getirileceği üzerine bilgi. Birincisine, önermeli bilgi ve ikincisine, bilişsel eylem de denilebilir. Her ne kadar ders programının yapımı sorununun, basitçe açıklandığı takdirde, bilişsel eylem için önermeli bilgilerin seçiminden başka bir şey olmadığı doğru ise de işe birinci veya ikinci kategoriden başlanması önemli bir ayrılık yaratır.

Ders programı yapmakla görevli bir kimse, eğer önermeli bilgilerle işe başlar ise karşısına iki seçenek çıkar. Birinci seçenek, ders programının ana (ilk) ilkelere dayalı bilgilerden oluşturulmasıdır. Bu durumda program yapmaya fizik bilimlerinden başlayarak matematik ve mantık yoluyla fizikötesine uzanan aşamalı bir ders konuları düzeni kılavuzluk edecektir. Böyle bir ders programı uyum ve düzgünlük bakımından, doğrusunu söylemek gerekirse, estetik bir nitelik taşır, fakat çok doğal olarak uygulamada bir örneğine rastlanamaz. Ders programı yapımında ikinci seçenek, önermeli bilgileri kendimizin ortaya koyduğu sorunlar çevresinde düzenlemektir. Örneğin, gerek yazılı, gerek sözlü olarak kendimizi nasıl çekici biçimde anlatabiliriz gibi bir soruya karşılık vermek için çağlar boyunca dilbilgisi, mantık ve güzel konuşmadan (belâgattan) oluşan ünlü üç dersi düzenlemiştir. Ancak, ders programı hazırlayan kimse, bu yolu izlediği zaman önermeli bilgileri düzenleme konusunda gittikçe artan gücün bir yerde bu bilgileri anlatma ve açıklama gücünü aştığını görebilir.

Program hazırlayan bir kimse, bu noktada dönüp ders programı yapımına bilişsel eylem olarak bilgilerin çıkış yerinden başlamayı deneyebilir. Bu durumda da onun elinde iki seçenek vardır. Bu seçeneklerden birini izlediğinde konuya deneysel biçimde yaklaşmış olur. Öğrenciye herbiriyle bilişsel yaşantılar kazandırılmak için hangi etkinliklere başvurulması ve ne gibi etkinliklerin düzenlenmesi gerektiğini anlayabilir. Bu gibi etkinliklerin sayısı sınırsız olduğundan, bu yaklaşım, en hafif bir deyimle, pek cüretli bir yaklaşımdır. Daha iyi bir seçenek, öğrencinin zamanını tutumlu kullanmak ve kurama önem vererek, yani bu etkinlikleri kavramsal başlıklar altında kümelere ayırarak etkili bilişsel eylemin alanını genişletmektir.

Şimdi burada ders programı kuramının bu yönlerini daha göreneğe uygun deyimlerle açıklamak yerinde olur. Eğitici sürecin temel öğelerinin öğrenci ve öğrenilmesi gereken şey(ler)

olduğu apaçık ortadadır. Fakat, acaba bu ikinci öge, yani ders programı, birinci öge, yani öğrenci açısından mı düşünülmelidir? Yoksa aşağı yukarı nesnel, bağımsız bir durum içinde mi düşünülmelidir? İkinci seçenek, adı geçen ögeler arasında bir ikicilik yaratabilir. Birinci seçenek, bu ögeler arasında köklü bir süreklilik sağlamaya çalışır.

Ders programının geleneksel biçimde ele alınışı kesin olarak ikicilik ilkesine dayanır. Temel ikicilik, zihin ile madde arasındadır. Bu, bir başka ikicilikle, zihin ve ders konusu arasında, çocuk ve ders programı arasında ikicilikle eşletirilmiştir. Çocuk, tikeli (cüzi olanı), ders programı da geneli veya tümeli (külli olanı) temsil eder. Biri bireyi, öbürü toplumu simgeler. Ders programının niteliğinin belirlenmesinde bu ikisinden biri, tümel veya toplumsal olanı tercih edilir. Bu nedenle, öğrenci ile ders programı arasında ortaya çıkan uyumsuzluklarda genellikle ders programından yana karar verilir. Toplumsal kültürü temsil eden ders programı öğrenci için Procrustes'in(*) yatağı durumuna gelir. Programa öğrencinin ihtiyacına göre biçim vermek yerine, eğitimi, öğrenciyi ders programına uydurur. Genç, yaratılış bakımından genellikle atılgan ve aşırı derecede bencil olduğu, yaşantısı da henüz olgunlaşmamış, belirsiz ve kararsız olduğu için okula onun dünyasını genişletecek ve ona evrenin yasasını ve düzenini tanıttacak bir ders programı hazırlama görevi düşer.

Açıklamaya çalıştığımız kuramla ilgili bir başka seçenek, ders programının, öğrencinin yaratılış özelliği açısından düşünülmesidir. Bunu yapabilmek için ders konularının durağan ve önceden hazırlanmış şeyler gibi ele alınmasına son verilmesi gerekir. Aynı zamanda ders programının çocuğun yaşantısı dışında bir şey, ona istese de istemese de aktarılacak bir şey gibi düşünülmesinden de vazgeçilmesi gerekir. Aksine, öğrenci yaşantısının içeriği ile koşuyolu yaşantısı - ders programı - içeriğinin tür bakımından çok, derece bakımından ayrılık gösterdiği anlaşılmasıdır. Öğrenci yaşantısının içeriği zaten ders programının içeriğinde yer alan ögeler türünden şeyleri kapsar. Öğrencinin yaşantısı ve onun okuldaki çalışmaları, eğitim ve hayat denilen tek bir gerçekliğin (realitenin) veya sürecin ilk ve

(*) Yunan Mitolojisinde boylarını yatağına uydurmak için misafirlerinin kol ve bacaklarını çekerek uzatan veya kırarak kısaltan efsanevi dev. **Çevirenin notu)**

son yönlerinden başka bir şey değildir. Biri, öbürünün içine karşır ve onunla birlikte sürüp gider. Yöntemin işlevlerinde a biri, çocuğun bugünkü yaşantıları ile o yaşantıların toplumsal miras içinde daha bir olgunluk kazanması arasında etkili olan basamakları bulmaktır. Ders programı, içinde kişinin kendini gerçekleştirdiği toplumsal bir nesnedir. Bu iki yaklaşımın birbirine karşıt olduğunu düşünmek, çocuğun yaratılış özelliğini ve yazgısını birbiriyle savaş durumuna sokmak gibi doğadışı bir sonuç yaratır.

Ders programını ister ikicilik, ister süreklilik bakımından açıklıyalım, bizim ilk sorunumuz, yine bir başka açıdan da olsa, programın geleneksel ders kollarına göre mi, yoksa çocukların eylemelerine göre mi belirlenmesi gerektiği sorunudur?(2) Ders programına geleneksel bakışta, temel birimler (üniteler) aritmetik ve tarih gibi çeşitli dersler çerçevesinde türdeş olarak kümelendirilen olgular veya becerilerdir. Böyle bir bölümlenme sadece zorunlu değil, aynı zamanda son derece yararlıdır. Zihin, okula devam sırasında edinilen yaşantıları bütünlüğü içinde kavrayamayacağı için bu yaşantıları çözümleme yoluyla birbiriyle bağlantılı değişik ilgiler demeti halinde parçalara ayırır. Ders programını geleneksel yapan, bugün elde edilen bilgilerin belirli biçimde düzenlenmesi ve uzmanlık dallarına ayrılması yollarının genellikle eski yüzyıllardan bize aktarılmış olmasıdır. Her çağ, yaşantılarını kendi özel savaşımına ve çıkarlarına en iyi hizmet edecek biçimde düzenlemiştir. Bu kâlıplar, okullar aracılığı ile hemen hemen jeolojik tabakalar gibi zamanımıza kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yeni hayat ilgilerini temsil eden her yeni ders (konu), çok kez daha önce belirlenen düzende değişiklik yapılmadan programa eklenmiştir. Bunun için zaman boyunca, miras yoluyla geçen ders programının alt bölümlerinin son ve değişmez bir şey gibi incelenmeye çalışılması hiç de şaşırtıcı görünmemektedir.

Bu nedenle, ders programı öğrencilerin ilgi ve görüşlerini pek dikkate almadan hazırlanır. Programın, yüzyılların birikimi olan deney ve etkilerden güç alan öğretmence desteklenmesi yeterlidir. Eski ve saygın bölünmelere uygun dersler (konular) bir bir öğrenilir. Her bir dersin bölümleri, arka arkaya öğrenilmesi gereken olgu ve beceriler ile ilgili ödevleri oluşturu-

(2) William H. Kilpatrick, «Ders konusu ve Eğitici Süreç», Educational Method, 1 : 94-101, 230-237, 367-376, Kasım, Şubat, Mayıs, 1923.

rur. Dersler (konular) ile kültür bütünlüğüne ilişkin ülküsel varsayım arasında sıkı bir bağlantı kurulması hususunda gereği kadar titiz davranılmadığı sürece belirli bir atomculuk anlayışı ders programı üzerinde egemenliğini kurar. Olgular ve beceriler bir bir öğrenilir. Öğrenim kredileri - ve onların temsilcisi olan dersler - birer kupon gibi biriktirilir ve diploma almak için öne sürülür. Tutumlar da şayet önemli iseler ayrıca öğrenilir ve taşıdıkları anlamlara da gereken ilgi gösterilmez veya küçümsenir. Sonunda, böylece öğrenilen bilgiler, kişi o bilgileri kullanabilecek duruma gelip de bir birleştirmeye kalkışınca veya kendisinden yoklama veya sınav dolayısıyla bildiklerini ortaya koyması istenilinceye kadar bellekte saklanır.

Öte yandan, daha öğrenci-merkezli bir ders programı türüne de başvurulabilir. Öğrenci bugünü yaşadığı için ders programı, öğrencinin -okul veya kolejin (üniversitenin) sorumluluk alanına giren- bütün hayatını kapsar. Bu program, duygusal tutumlar ve ahlaki ülküler ile birlikte olağan bilgileri de içerir. Ders programı, tüm kişiyi göz önünde tutar. Öğretmen, «öğretmek» eyleminin iki durumla ilgili olduğunu hatırlar; bunlardan biri, John ve Mary'ye bir şeyler öğretmek, öbürü ise dil ve fen bilgisi öğretmektir. Gerçekten, dünün eğitim gramerinde dolaylı hedefler biçiminde görülen John ve Mary, bugünün eğitim gramerinde dolaysız hedefler durumuna gelmiştir. Böyle bir ders programında birim (ünite) ögesi, ne olgular, ne beceriler, ne de öğretim konularıdır, fakat sürekli gelişen hayat durumudur. Yaşantı (deneyim) esastır. Programda konulardan yararlanılır, ancak bu program yalnız konulardan oluşmaz, ayrıca bu konular, yeni ihtiyaçları karşılamayı engelleyen basma kalıp bölümlere de ayrılmış değildir. Konuya, bir sorunsal durum karşısında kesintiye uğrayan eyleme süreklilik kazandırmakta yardımcı olsun diye başvurulur.

Bu görüş, ders konusunun ileride ihtiyaç duyulduğu zaman kullanılmak üzere buzdolabına konulabilen türden bir şey olduğu düşüncesini reddeder. Yine bu görüş, ders programının bir kuşaktan öbürüne aktarılması gereken veya sıkı sıkıya bağlanmış bir paket halinde öğrencilere teslim edilmesi şart olan bir emanet gibi ele alınmasını kabul etmez. Bu gibi kavramlar çok duruktur. Oysa, ders programının dirik bir şey olarak düşünülmesi gerekir. Bu görüş açısından olgu, bilgi, eforasyon, ders konusu gibi şeylerin tümü eylem planları, cevap verme veya tepkide bulunma yolları sayılır. Bu yoruma uygun

olarak yapılan tavsiye, değişik derslerin (konuların) başlıklarının sadece birer ad değil, ortaç (fer'i fiil) biçiminde düşünülmesidir. Şöyle ki söz gelişi okuma, yazma ve hesaplama sözcükleri bir ders programının özelliğini edebiyat, yazarlık ve aritmetik sözcüklerinden daha iyi belirler. Bütün dersler (konular) sanattır veya beceridir, davranış kalıplarıdır

Burada etkinliklerden oluştuğu düşünülen ders programının niteliğine ilişkin bir ek açıklama yapılmasına ihtiyaç vardır. Birçok kimseler için etkinlik demek, inceleme gezisi veya yapım (inşa) çalışmaları gibi öğrencileri bedensel etkinliğe yönelten şeylerdir. Bu görüşü benimseyenler, genellikle sessizliğin bir okul erdemi sayıldığı sıralarda öğrenilen ders programına karşı protesto olarak böyle bir tutum içine girerler. Bununla birlikte, sonuncu türden bir ders programında bedensel etkinliğe hiç yer verilmediğini düşünmek gibi bir sonuca varılması da herhalde haksızlık olur. Dinleme gibi çok hareketsiz bir öğrenme biçiminde bile dikkatin toplanması için tam bir fiziki eşgüdüm gerekir. Bu bakımdan, eğer etkinliğe dayalı ders programının bir özelliği varsa bu, onun hiçbir etkinliği kapsamayan programlara karşı geliştirilen bir program oluşundan çok, içerdiği etkinlik türü nedeniyledir.

Ders programı kuramı açısından iki tür etkinliğin varlığından söz edilebilir. Bir yandan, Locke ve Pestalozzi'nin deneyimciliğinden kaynaklanan ve günümüze kadar uzanan bir tür etkinlik söz konusudur. Buna göre öğrenme, duyular yoluyla sağlanan bir izlenim sorunudur. Öğrencinin çevresini kuşatan dünya ile ilgili izlenimlerin özümlemesinde duyuların etkin olduğu varsayılır. Eğitim sanki çocuğun dışında yapılan bir şeydir. Çocuk olup bitene katlanır. Programın içeriği duyulara değil de zihne yönelik olsa bile herhangi bir öğrenme etkinliği daha çok öğrencinin duygularını etkiler. Zihin, bilgi ve değerlerin tümel (evrensel) olanını yansıtmakla uğraşır. Bilgi ve değerlerin yeniden düzenlenmesinde açık (dışa dönük) davranışa pek az raslanır.

Öte yandan, oldukça cüretli bir etkinlik türü daha vardır. Bu tür etkinliğin ortaya çıkması için bir neden söz konusu değildir; etkinlik, sonradan kendisini anlamlı kılmamanın yollarını arar. Her zaman dışa açılmaya çalışan bu etkinlik, sürekli biçimde yeni anlamların ortaya çıkmasına çalışan etkin bir öğrenme isteği oluşturur Böylece öğrenci, etkisiz bir tepki yoluyla

öğrenme yerine, çevresini maddi bakımdan düzenlemek amacıyla kişisel girişimde bulunduğu sırada elde edilen sonuçları değerlendirerek öğrenir. Bu görüşe göre, kişi kendini etkin biçimde anlatmasına imkân veren daha iyi izlenimler elde eder. Bu daha güçlü ve enerjik etkinlik anlayışının benimsenmesinde sadece genel anlamda etkinlikten veya etkinlik hatırı için etkinlikten sakınılması gerekir. Soyut anlamda etkinlik gürültüsü patırdılı ve rasgele olabileceği gibi güdümlü ve maksatlı da olabilir. Etkinliğe dayalı ders programının daha çok dışa dönük türden etkinliklerle tanınması zorunlu görünüyor ise bunun gerekçesi o etkinliklerin eğitimsel gelişme yönünden büyük ölçüde umut verici olmalarında aranmalıdır.

Bu umudu veren çeşitli eğitim etkinlikleri vardır. Buna, sağlığın gelişmesine yarayan bedensel etkinlikler bir örnektir; dans yoluyla duygusal boşalma bir başka örnektir. Bu gibi etkinliklerin en önemli yanı iş (çalışma) ve oyundur. Gerek iş, gerek oyun nesne ve yöntemleri tanıttıklarından dolayı etkinliğe dayalı ders programı için eşsiz imkânlar sağlar ve iş, en azından, kişinin nesnelere ve yöntemler konusunda bilgisini ölçmesi için kesin bir fırsat hazırlar(3). Birçok kimse iş etkinliklerinin eğitim bakımından taşıdığı önem üzerinde fikir birliği içinde görünmekte iseler de kimileri oyunun ders programında yer almasının uygun olamayacağı düşüncesindedirler. Onlara göre genç kuşağın elinde okul dışında oyun oynamak için pekçok fırsat bulunmaktadır ve bu nedenle okul zamanını böyle yinelenmelerden oluşan bir etkinlikle boşa harcamak doğru değildir. Bu kaygının kırsal bir toplum için belki doğru bir yanı olabilir, fakat bir çağdaş endüstri toplumunda tam tersini düşünmek uygun olur.

(3) John Dewey, *Democracy and Education*, (The Macmillan Company, New York, 1916), s. 229